

Łukasz Kozłowski
Szczecin

Zawieranie małżeństw na przedmieściach Szczecina w świetle akt stanu cywilnego z obwodu USC Gumieńce w latach 1875–1906 Część II. Wiek nupturientów

Kondycja demograficzna społeczeństwa, w tym przede wszystkim zmiany statystyki ruchu naturalnego ludności, od zawsze współgrały z procesami społeczno-gospodarczymi, sytuacją polityczną i zdrowotnością społeczeństwa. W ostatnim ćwierćwieczu XIX wieku szczególnie wyraźnie zarysowana została korelacja pomiędzy zaawansowanym stadium rewolucji przemysłowej, związanymi z nią urbanizacją i industrializacją obszarów miejskich a szczytowym okresem transformacji demograficznej, która na Pomorzu Zachodnim odznaczała się zahamowaniem i stabilizacją współczynnika zgonów oraz spadkiem rodności¹.

Rozwój społeczno-gospodarczy aglomeracji szczecińskiej, który nastąpił po zlikwidowaniu fortyfikacji miejskich, w wyniku zagospodarowania i zabudowania terenów pofortecznych miał również wpływ na liczebność i strukturę zawieranych małżeństw. W celu uchwycenia procesu przemian demograficznych towarzyszących rozwojowi infrastruktury przemysłowej i mieszkaniowej oraz osiedlaniu się ludności napływowej w zespole miejskim Szczecina przeprowadzono metodą agregatywną badania demograficzne oparte na analizie akt małżeństw urzędu stanu cywilnego w Gumieńcach (*Scheune*). Chronologiczny zakres badań obejmował lata 1875–1906, z wyłączeniem roku 1904. Analiza danych jednostkowych zawartych w aktach stanu cywilnego umożliwiła określenie dla poszczególnych miejscowości obwodu USC Gumieńce rocznych liczb małżeństw

¹ Kazimierz Wajda, *Stosunki ludnościowe na ziemiach pomorskich w latach 1850–1914*, [w:] *Historia Pomorza*, t. IV: (1850–1918), cz. I: *Ustrój, gospodarka, społeczeństwo*, red. Stanisław Salmonowicz, Toruń 2000, s. 72–73.

i sezonowości rocznej małżeństw, które opisane zostały w I części artykułu, oraz struktury wieku nowożeńców, która została opisana w niniejszym artykule².

Najważniejsze pytania, jakie postawiono przed rozpoczęciem badań, to:

1. Jaki wpływ na strukturę demograficzną ludności miały przemiany społeczno-gospodarcze przedmieść Szczecina, napływ ludności wiejskiej, uprzemysłowienie i budowa osiedli robotniczych?
2. Jakie różnice w strukturze demograficznej można zaobserwować w poszczególnych miejscowościach objętych badaniem, ze szczególnym uwzględnieniem charakterystyki społeczno-gospodarczej tych miejscowości?
3. Jakie różnice można zaobserwować w charakterystyce demograficznej ludności przedmieść Szczecina w porównaniu z dotychczasowymi badaniami w zakresie demografii historycznej ludności polskiej?

W pewnym stopniu na postawione pytania badawcze pozwoliła odpowiedzieć już analiza rocznej liczebności i sezonowości małżeństw. Wykazano, że wraz ze wzrostem liczby ludności następował wzrost liczby małżeństw oraz współczynnika małżeństw, a jednocześnie malały wahania wskaźnika sezonowości małżeństw. Dynamika tego procesu szczególnie zaawansowana była w przypadku Pomorzán, które w największym stopniu skorzystały z rozwoju Szczecina, zagospodarowania terenów pofortecznych i rozbudowy infrastruktury przemysłowej i mieszkaniowej. W latach 1871–1905 liczba mieszkańców Pomorzán wzrosła z 1120 do 4110, podwoiła się również liczba obiektów mieszkalnych³. Budowano osiedla robotnicze, powstały nowe zakłady przemysłowe, zakład gazowniczy, szpital i dworzec kolejowy. W drugiej połowie XIX wieku Pomorzany stały się, podobnie jak północne dzielnice: Drzetowo i Grabowo, przemysłowym i robotniczym zapleczem Szczecina, głównie za sprawą ludności napływowej. Narastająca industrializacja i urbanizacja nie pozostały bez wpływu na strukturę społeczną i zawodową ludności, a także na tendencje urbanistyczne i mieszkaniowe przemysłowych przedmieść Szczecina.

² Odrębnie opublikowano artykuł nt. struktury społeczno-zawodowej badanej społeczności: Zob. Łukasz Kozłowski, *Przekrój społeczno-zawodowy przedmieść Szczecina w latach 1875–1906 na podstawie akt małżeństw Urzędu Stanu Cywilnego w Gumieńcach*, „Szczeciński Informator Archiwalny” 2013, s. 27–50.

³ *Die Gemeinden und Gutsbezirke der Provinz Pommern und ihre Bevölkerung, Nach der Urmaterialien der allgemeinen Volkszählung vom 1. Dezember 1871 bearbeitet und zusammengestellt vom Königlischen Statistischen Bureau*, Berlin 1874, s. 26–33; *Gemeindelexikon für die Provinz Pommern, Volkszählung vom 1. Dezember 1885, Königlich Statistisches Bureau*, Berlin 1888, s. 29–37; *Gemeindelexikon für die Provinz Pommern, Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 2. Dezember 1895 und anderer amtlicher Quellen bearbeitet vom Königlischen Statistischen Bureau*, Berlin 1898, s. 30–37; *Gemeindelexikon für die Provinz Pommern, Auf Grund der Materialien der Volkszählung vom 1. Dezember 1905 und anderer amtlicher Quellen bearbeitet vom königlich Preussischen Landesamte*, Berlin 1908, s. 118–125.

Pozostałe miejscowości wchodzące w skład obwodu USC Gumieńce rozwijały się w znacznie wolniejszym tempie. Nieliczne zakłady przemysłowe działały również w Gumieńcach, które wszakże były ze Szczecinem ściśle związane. Niejako na uboczu aglomeracji znajdowały się Mierzyn i Stobno. W badanym okresie liczba ludności w tych miejscowościach wzrosła tylko nieznacznie, podobnie jak liczba małżeństw. Wskaźnik sezonowości małżeństw ukazywał znaczną popularność okresu od października do grudnia w wyborze miesiąca ślubu. Preferencje nowożeńców pozostawały związane z tradycją, czynnikami religijnymi i ekonomicznymi, czyli kalendarzem prac polowych. Można wnioskować, że Gumieńce, Mierzyn i Stobno pozostawały do końca XIX wieku miejscowościami o dominującym charakterze wiejskim i przemiany społeczno-gospodarcze i demograficzne właściwe dla przedmieść Szczecina następowały tutaj znacznie wolniej.

* * *

Zarówno w przeszłości, jak i obecnie wiek wstępowania w związek małżeński wynika z obyczajowości danego społeczeństwa, uwarunkowań społeczno-gospodarczych bądź czynników religijnych. Jak pisał Edmund Piasecki: „Wiek nowożeńców jest warunkowany aktualnymi stosunkami społeczno-ekonomicznymi oraz stanem biologicznym populacji (dojrzewanie młodzieży wyznacza początek możliwości reprodukcyjnych)”⁴. Z tego też powodu temat ten zajmuje wiele miejsca właściwie we wszystkich polskich badaniach demograficznych opartych na danych z parafialnych ksiąg metrykalnych bądź ksiąg stanu cywilnego.

W drugiej połowie XIX wieku zawarcie małżeństwa było jednym z najważniejszych i jednocześnie przełomowych wydarzeń w życiu człowieka. Miało charakter zarówno religijny, sakralny, jak również prawny i czysto praktyczny. W związek małżeński wstępowała przeważająca część społeczeństwa, w Kościele ewangelickim również duchowni. W epoce rewolucji demograficznej oraz w świetle krystalizowania się państwa świeckiego rozpoczęła się ewolucja instytucji małżeństwa. Wprowadzenie ślubów cywilnych spowodowało rozdzielenie prawnej funkcji małżeństwa od dotychczas dominujących funkcji religijnych, skutkiem czego stało się zanegowanie nierozzerwalności małżeństwa i wzrost popularności rozwodów cywilnych.

W aktach stanu cywilnego USC Gumieńce zapisywano dokładną datę urodzenia obojga nowożeńców⁵. Dzięki temu możliwe było podanie dokładnego wieku, czyli liczby skończonych lat w dniu ślubu. Nie uwzględniono natomiast,

⁴ Edmund Piasecki, *Wiek nowożeńców urodzonych w latach 1751–1920 w parafii Bejsce, pow. Kazimierza Wielka, woj. kieleckie*, „Przeszość Demograficzna Polski” (dalej: PDP) 8, 1975, s. 69.

⁵ Tylko w pierwszym roku – 1875 – informacja była uboższa, bo zawierała tylko ogólny wiek.

jak to miało miejsce w innych badaniach, średniej wieku w odniesieniu do stanu cywilnego nupturientów. W dokumentach podawano wyłącznie stan cywilny kobiet. Informację taką zapisywano przed imieniem i nazwiskiem nupturientki. Jeżeli zatem nupturientka była już wcześniej zamężna, przed jej personaliami pojawiała się słowo *verwitwete* (owdowiała) lub *geschiedene* (rozwidziona). Wyrażenie *unverehelichte* oznaczało, że dla nupturientki jest to pierwszy związek małżeński. Gdy w ogóle nie podawano informacji o stanie cywilnym, również oznaczało to, że nupturientka jest panną. Nie licząc dwóch wyjątków, w aktach nie pojawiają się informacje na temat stanu cywilnego mężczyzn.

W małżeństwach zawartych w badanym okresie w USC Gumieńce mężczyźni najczęściej zawierali małżeństwa w wieku 25–29 lat (42%), kobiety zaś 20–24 lat (51%). Średnia wieku nupturientów wynosiła 27,5 roku, średnia wieku panien młodych – 24,9 roku. Jak widać, przeciętna różnica wieku między mężem a żoną nie była duża i wynosiła zaledwie 2,6 roku.

Tabela 1. Struktura wieku nowożeńców w USC Gumieńce w latach 1875–1906 (bez roku 1904)

Wiek	Liczba nupturientów	Procentowo	Wiek	Liczba nupturientek	Procentowo
< 20	–	–	< 20	154	11,4
20–24	499	36,9	20–24	695	51,2
25–29	568	42,0	25–29	309	22,8
30–34	136	10,0	30–34	86	6,3
35–39	66	4,9	35–39	53	3,9
40–44	32	2,4	40–44	29	2,1
45–49	24	1,8	45–49	15	1,1
50–54	15	1,1	50–54	12	0,9
55–59	6	0,4	55–59	2	0,2
≥ 60	8	0,6	≥ 60	2	0,2
Razem	1354	100,0	Razem	1357	100,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Urząd Stanu Cywilnego Szczecin-Gumieńce, sygn. 18–45, 76, 81, 84.

Jako że na średnią arytmetyczną istotny wpływ wywierają wartości skrajne (w tym przypadku najbardziej zaawansowani wiekowo nowożeńcy), przy analizie wieku warto wspomagać się znacznie bardziej odporną na odchylenia wartością środkową (czyli medianą) i wartością najczęściej występującą (czyli dominantą). W analizowanej populacji mediana wieku nupturientów wyniosła 25 lat, tyleż samo dominantą. W przypadku nupturientek mediana wyniosła 23 lata, dominantą natomiast 22 lata, co oznacza, że najwięcej kobiet wyszło za mąż w wieku

22 lat. W całym badanym okresie najstarszy nowożeńiec miał skończone 75 lat, a najstarsza panna młoda 65 lat⁶. Minimalny wiek nupturientów był natomiast określony w przepisach prawnych. Zgodnie z ustawą z 6 lutego 1875 roku mężczyzna musiał mieć w chwili ślubu ukończone co najmniej 20 lat, a kobieta 16⁷. Dopiero obowiązujący od 1 stycznia 1900 roku kodeks cywilny podniósł minimalny wiek mężczyzny do 21. roku życia⁸.

Pewnym ograniczeniem w analizie porównawczej jest fakt, że niektórzy badacze nie podawali średniej arytmetycznej wieku dla ogółu nupturientów i nupturientek, lecz wyłącznie z uwzględnieniem stanu cywilnego nowożeńców, dlatego też z powodu braków źródłowych nie można analizować związków pierwszych typu kawaler–panna. Porównując powyższe dane z innymi badaniami, można jednak zauważyć, że wiek nupturientów w USC Gumieńce był na ogół niższy (tzn. wcześniej wstępowali oni w związek małżeński) niż w regionach zamieszkałych przez ludność polską. Statystycznie później żenili się mężczyźni z obwodu USC Luzino (29,5 roku), z parafii Wieluń nad Notecią (28,5 roku), z parafii Sławięcice (29,6 roku) i z parafii bielawskiej (29,7 roku), a nawet kawalerowie z Gubina (w XVIII wieku – 28 lat)⁹. Stosunkowo niski średni wiek kawalerów charakteryzował z kolei nieodległą Jasienicę (26,9 roku). Te badania obejmowały wszakże wcześniejszy okres, mając jednocześnie szersze ramy chronologiczne – od 1778 do 1880 roku. Natomiast średnia wieku nupturientek z obwodu USC Gumieńce była podobna jak w innych miejscowościach, zamieszkiwanych przez ludność polską, gdzie dla kobiet ogółem wynosiła ona 24–25,3 roku¹⁰.

Analizując zmiany, jakie zachodziły w poszczególnych okresach pięcioletnich, można zauważyć, że w badanym okresie średnia wieku nowożeńców nie zmieniała się w sposób znaczący. Najwyższą wartość osiągnęła, zarówno w przypadku mężczyzn, jak i kobiet, w pierwszych dwóch pięcioleciach, tzn. 1875–1880 (kolejno 27,8 i 25) i 1881–1885 (27,8 i 25,2). W kolejnych pięcioleciach można zaobserwować tendencję obniżania się przeciętnego wieku zawierania małżeństwa

⁶ Było to małżeństwo robotnika ze Szczecina o nazwisku Lüllwitz z wdową Johanną Haase zawarte w 1896 roku.

⁷ Radosław Gaziński, Agnieszka Gut, Paweł Gut, Dariusz Szudra, Maciej Szukała, *Śluby w ewangelickiej parafii Jasienica pod Szczecinem w latach 1778–1880*, PDP 28, 2007, s. 66–67.

⁸ Mimo tego od 1900 roku odnotowano w USC Gumieńce dwóch mężczyzn, którzy nie mieli skończonych 21 lat.

⁹ Zbigniew Klotzke, *Ludność obwodu urzędu stanu cywilnego Luzino w latach 1874–1918*. PDP 12, 1981, s. 82; Emilia Brodnicka, *Ludność parafii Wieluń nad Notecią w drugiej połowie XVIII wieku (rekonstrukcja rodzin)*, PDP 3, 1970, s. 183; Hanna Górecka, Alicja Janeczko, *Ruch naturalny ludności parafii Sławięcice w latach 1804–1870*, „Studia Śląskie. Seria Nowa” XL, 1982, s. 276; Teresa Krotła, *Ludność parafii bielawskiej w latach 1766–1830 (na podstawie ksiąg metrykalnych)*, „Śląski Kwartalnik Historyczny «Sobótka»” 46, 1992, z. 4, s. 419; Hanna Kurowska, *Gubin i jego mieszkańcy*, Zielona Góra 2010, s. 136–137.

¹⁰ Patrz: poprzedni przypis.

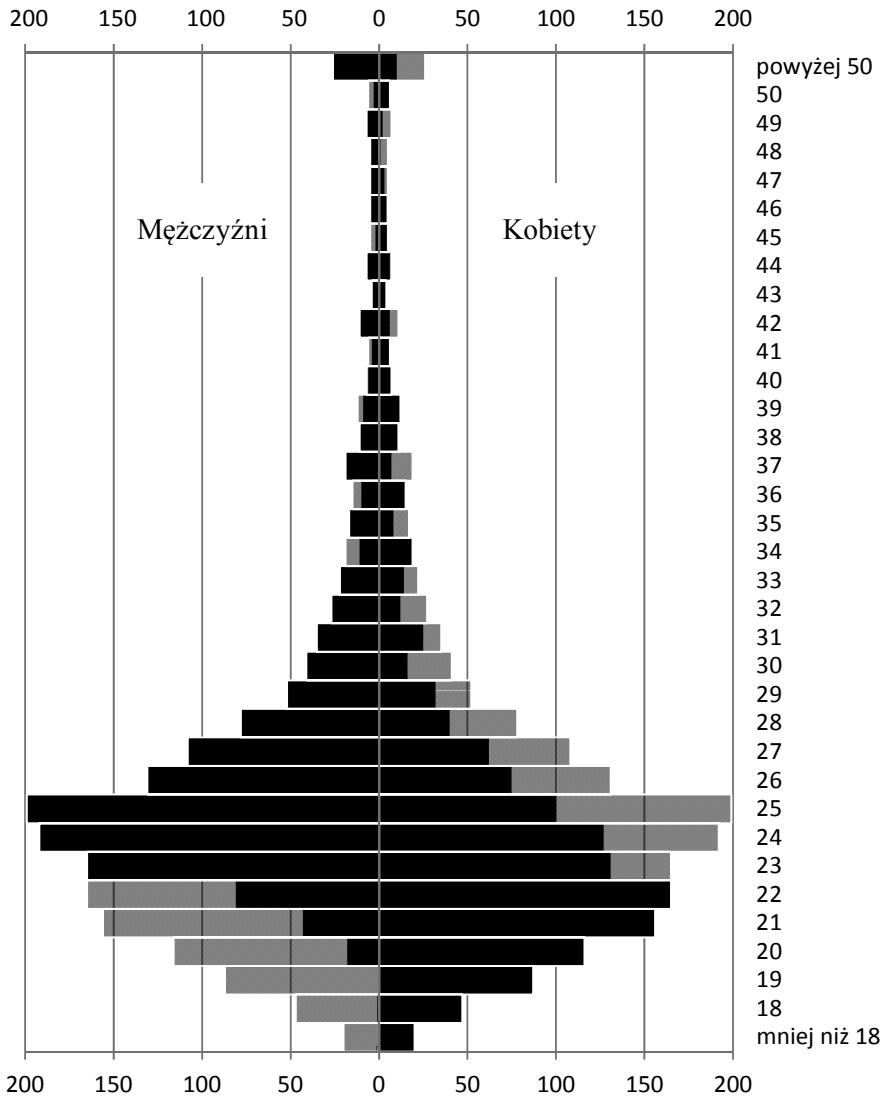
i dotyczy to zarówno mężczyzn, jak i kobiet. Przełomowe pod tym względem było pięćdziesiąt lat 1891–1895, kiedy średnia wieku wyniosła 27,2 roku w przypadku nupturientów i 24,6 roku w przypadku nupturientek. W ostatnich dwóch pięćdziesiąt latach średni wiek ponownie wzrósł, ostatecznie w latach 1901–1906 wynosząc kolejno 27,5 i 25 lat. Na te różnice mogły jednak wpływać nie tylko preferencje nowożeńców, ale również zmieniająca się liczba nowożeńców zaawansowanych wiekowo (przekraczających 50.–60. rok życia).

Wyraźne różnice w średniej wieku nowożeńców można zaobserwować przy porównaniu poszczególnych miejscowości USC Gumieńce oraz przy analizie struktury społeczno-zawodowej. Pomorzany, Gumieńce, Mierzyn i Stobno znacznie różniły się tak pod względem gospodarczym i kulturowym, a to przekładało się na obyczajowość i indywidualne preferencje mieszkańców. Trzeba podkreślić, że różnice średniej wieku były bardziej wyraźne w przypadku mężczyzn. W Pomorzanach żenili się oni wcześniej, niż miało to miejsce w pozostałych miejscowościach. Średnia arytmetyczna w odniesieniu do nupturientów zamieszkałych w tej miejscowości wyniosła 26,9 roku, dominującym wiekiem były 24 lata (45% mężczyzn żeniło się w wieku 20–24 lat). Przeciętny wiek nupturientek w Pomorzanach był podobny jak w innych miejscowościach (i identyczny jak w Mierzynie) i wynosił 24,6 roku. W konsekwencji nowożeńców w Pomorzanach charakteryzowała najmniejsza różnica wieku, bowiem zaledwie 2,2 roku.

W Gumieńcach średni wiek nupturientów wynosił 27,7 roku (czyli o ponad rok więcej niż w Pomorzanach), w Mierzynie 28,2 roku, a w Stobnie aż 29,6 roku. Powyższe dane sugerują, że im bardziej miejscowość była oddalona od Szczecina i im bardziej rolniczy, a mniej przemysłowy był jej charakter, tym później mężczyźni decydowali się na zawarcie związku małżeńskiego. Różnice między poszczególnymi miejscowościami można wiązać jednak przede wszystkim z odmiennością struktury społecznej i pochodzenia terytorialnego nupturientów. Młodzi mężczyźni, przybywający spoza powiatu Randow i osiedlający się w Pomorzanach w celu zdobycia zatrudnienia na przedmieściach Szczecina, prawdopodobnie wcześniej decydowali się na zawarcie małżeństwa.

Kobiety wychodziły za mąż w podobnym wieku we wszystkich miejscowościach obwodu USC Gumieńce. W Pomorzanach i w Mierzynie średni wiek nupturientek był taki sam (24,6 roku), nieznacznie wyższy w Gumieńcach (24,9 roku) i jeszcze nieco wyższy w Stobnie (25,8 roku). Przeciętna różnica wieku między nowożeńcami w pozostałych trzech miejscowościach była wyraźnie wyższa niż w Pomorzanach. W Gumieńcach wynosiła 2,8 roku, w Mierzynie 3,5 roku, w Stobnie 3,8 roku, a w majątkach dworskich (Świerczewo, Przylep, posiadłość Gumieńce, Ostoja) – 4,1 roku.

Wykres 1. Piramida wieku nowożeńców w USC Gumieńce w latach 1875–1906 (bez roku 1904)

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Urząd Stanu Cywilnego Szczecin-Gumieńce, sygn. 18–45, 76, 81, 84.

Różnice pomiędzy poszczególnymi miejscowościami wynikają z ich odmiennej struktury społeczno-gospodarczej. Pomorzany były osiedlem przemysłowym i spełniały rolę typowych przedmieść Szczecina. Zamieszkiwane były przede wszystkim przez ludność robotniczą. Mnogość zakładów przemysłowych czyniła

także z Pomorzan atrakcyjne miejsce dla osadnictwa. Znaczny i regularny wzrost liczby ludności skłania ku hipotezie, że do Pomorzan migrowała ludność z innych miejscowości, najczęściej z pobliskich wsi. Największą mobilnością wykazywali się przede wszystkim młodzi mężczyźni stanu wolnego¹¹. W pozostałych miejscowościach skala osadnictwa była z pewnością niższa. Co więcej, w miejscowościach o wiejskim charakterze większe znaczenie odgrywała tradycja i lokalna obyczajowość, a zawarcie związku małżeńskiego poprzedzało zaistnienie określonych obrzędów i rytuałów. Mężczyzna, często spadkobierca gospodarki, żenił się dopiero wówczas, gdy był już w stanie podołać obowiązkowi utrzymania rodziny¹². Stąd też wysoka średnia wieku nupturientów z Mierzyna i Gumieniec, a najwyższa nupturientów ze Stobna. Zgoła odmienna sytuacja miała miejsce w Pomorzanach, gdzie przeważała ludność zatrudniona w przemyśle. Coraz częściej pracy zarobkowej podejmowały się również kobiety. Oznaczało to zmianę dotychczasowego modelu rodziny, w którym społeczna rola kobiet ograniczała się do zadań związanych z prowadzeniem gospodarstwa domowego oraz wychowaniem dzieci.

Podobne wnioski nasuwa analiza średniego wieku zawarcia małżeństwa w zależności od pozycji społeczno-zawodowej nupturientów. W tym celu wyodrębniono pięć kategorii społeczno-zawodowych, uwzględniających pozycję społeczną i zawodową nupturienta oraz jego status materialny. Ta uproszczona klasyfikacja (wymuszona przez brak w materiale źródłowym szczegółowych informacji na temat charakteru i miejsca wykonywanej pracy) nawiązuje do podziału klasowego, wyodrębniono bowiem kategorie robotników oraz właścicieli kapitału, a ponadto również rzemieślników, najmniej licznych urzędników i inteligencję (w tym wolne zawody) oraz szeroką kategorię zawodów „pozostałych”¹³. W analizie wpływu pozycji społeczno-zawodowej na wiek zawarcia małżeństwa wykorzystano nie tylko średnią arytmetyczną, ale również medianę (czyli wartością środkową), nieco bardziej precyzyjną przy opisywaniu mniejszych zbiorowości.

¹¹ Por. Lucyna Turek-Kwiatkowska, *Kultura na Pomorzu w XIX wieku*, Koszalin 2000, s. 17; Dariusz Szudra, *Tendencje w przemianach demograficznych w pruskiej prowincji Pomorze na tle trendów ogólnoniemieckich w latach 1871–1914*, „Przegląd Zachodniopomorski” 4, 2000, s. 29; Stanisław Borowski, *Rozwój demograficzny i problem maltuzjański na ziemiach polskich pod panowaniem niemieckim w latach 1807–1914*, PDP 1, 1970, s. 135.

¹² Por. Z. Klotzke, *Ludność* [9], s. 79.

¹³ Zdecydowanie najbardziej liczna jest kategoria robotników (833). Następnie rzemieślnicy i robotnicy wykwalifikowani (278), właściciele kapitału (66), inteligencja i urzędnicy administracji państwowej (61) oraz kategoria pozostałych zawodów (116).

Tabela 2. Struktura wieku nupturientów w USC Gumieńce w latach 1875–1906 (bez roku 1904) w zależności od kategorii społeczno-zawodowej

Kategoria społeczno-zawodowa nupturientów	Średnia	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45 i więcej	Razem
Rzemieślnicy	26,4	117	122	22	10	2	5	278
w tym: mistrzowie	29,5	11	18	10	1	1	3	44
Robotnicy	27,3	334	339	68	37	21	34	833
Inteligencja i urzędnicy	28,4	8	31	17	1	2	2	61
Właściciele	32,3	3	29	12	12	4	6	66
Pozostali	28,5	37	47	17	6	3	6	116
Razem	27,5	499	568	136	66	32	53	1354

Kategoria społeczno-zawodowa nupturientów	Mediana	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45 i więcej	Razem
Rzemieślnicy	25	42,1	43,9	7,9	3,6	0,7	1,8	100,0
w tym: mistrzowie	27	25,0	40,9	22,7	2,3	2,3	6,8	100,0
Robotnicy	25	40,1	40,7	8,2	4,4	2,5	4,1	100,0
Inteligencja i urzędnicy	28	13,1	50,8	27,9	1,6	3,3	3,3	100,0
Właściciele	30	4,6	43,9	18,2	18,2	6,1	9,1	100,0
Pozostali	26	31,9	40,5	14,7	5,2	2,6	5,2	100,0
Razem	25	36,9	42,0	10,0	4,9	2,4	3,9	100,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Urząd Stanu Cywilnego Szczecin-Gumieńce, sygn. 18–45, 76, 81, 84.

Najniższy wiek w momencie zawarcia małżeństwa charakteryzował rzemieślników (26,4 roku) i robotników fizycznych (27,3 roku). W obu tych kategoriach społeczno-zawodowych mediana wieku nupturientów wyniosła 25 lat, przy czym prawie 86% rzemieślników i blisko 81% robotników zeniło się przed ukończeniem 30. roku życia. Należy wszakże podkreślić, że znacznie później zawierali małżeństwa rzemieślnicy posiadający tytuł mistrzowski. W dniu ślubu nupturienci z tej grupy mieli średnio 29,5 roku (mediana – 27 lat).

Mediana wieku przedstawicieli inteligencji i urzędników administracji wyniosła aż 28 lat, niewiele więcej średnia arytmetyczna nupturientów z tej kategorii – 28,4. Ta niewielka różnica wynika z faktu, że mimo stosunkowo wysokiej średniej wieku, w grupie inteligencji i urzędników niewielu było mężczyzn, którzy zeniło się w zaawansowanym wieku, tzn. po ukończeniu 35. roku życia. W tej kategorii dominowali nupturienci w wieku 25–29 lat (50,8%) i 30–34 lat (27,9%).

Najwyższa średnia wieku charakteryzowała właścicieli, czyli najbardziej zamożną grupę społeczną w badanej społeczności. Nupturienci z tej kategorii społeczno-zawodowej w dniu ślubu mieli średnio 32,3 roku (mediana wyniosła 30 lat). Zaledwie 4,6% właścicieli zeniło się przed ukończeniem 25. roku życia.

Jednocześnie stanowili oni najliczniejszą grupę w kategoriach wiekowych 35–39 lat (18%) oraz wśród najstarszych nupturientów, to znaczy powyżej 40. roku życia (15%). Do analizy wieku reprezentantów inteligencji i urzędników administracji, jak i właścicieli należy podchodzić z największą ostrożnością, bowiem w przypadku obu tych grup trzeba mieć na uwadze ich niewielką liczebność. Wydaje się, że średnia wieku nupturientów reprezentujących wspomniane środowiska nieprzypadkowo jest wyższa od średniej wieku pozostałych grup, sugeruje to prawidłowość, że im wyższy status społeczny nupturientów, tym późniejszy wiek zawarcia małżeństwa i tym większa różnica wieku między nowożeńcami. Jednakże wyciąganie tak szczegółowych wniosków mogłoby się okazać ryzykowne, a nawet bezprzedmiotowe z uwagi na niereprezentatywność najmniej licznych grup społeczno-zawodowych.

Podobną ostrożność należy zachować przy interpretacji zależności wieku nupturientek od kategorii społeczno-zawodowej ich mężów. Jak wynika z analizy średnich arytmetycznych wieku, z najmłodszymi kobietami żenili się rzemieślnicy (23,7 roku) oraz przedstawiciele inteligencji i urzędnicy administracji (23,7 roku), najwyższą średnią wieku miały zaś nupturientki zawierające związek małżeński z właścicielami (26,9 roku). Na drugim miejscu pod względem wieku były nupturientki wychodzące za mąż za mężczyzn o niesprecyzowanym profilu społeczno-zawodowym (26,9 roku), a następnie żony robotników (25,3 roku).

Analizując średnią wieku zarówno mężczyzn, jak i kobiet, można otrzymać średnią różnicę wieku pomiędzy nowożeńcami. Najniższa była w przypadku robotników (niespełna 2 lata) i rzemieślników (2,7 roku). Największa różnica wieku charakteryzowała pary, w których mężczyzna był właścicielem ziemskim, właścicielem nieruchomości lub po prostu przedsiębiorcą (prawie 5,5 roku) lub reprezentantem inteligencji (4,6 roku).

Tabela 3. Średni wiek nupturientów i ich żon oraz różnica wieku w zależności od kategorii społeczno-zawodowej nupturientów w USC Gumieńce w latach 1875–1906 (bez roku 1904)

Kategorie społeczno-zawodowe nupturientów	Średni wiek mężczyźni	Średni wiek kobiety	Różnica wieku
Robotnicy	27,3	25,3	2,0
Rzemieślnicy	26,4	23,7	2,7
Pozostali	28,5	24,2	4,4
Inteligencja i urzędnicy	28,4	23,7	4,6
Właściciele	32,3	26,9	5,5
Razem	27,5	24,9	2,6

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Urząd Stanu Cywilnego Szczecin-Gumieńce, sygn. 18–45, 76, 81, 84.

Potwierdza to wcześniejszą hipotezę, że najmniejsza różnica wieku nowożeńców charakteryzowała małżeństwa pracowników fizycznych, czyli reprezentantów zawodów o niższym prestiżu społecznym (robotnicy, czeladnicy). Wyraźnie później zawierali małżeństwa przedstawiciele inteligencji i urzędnicy oraz właściciele kapitału. Przedstawiciele tych grup społeczno-zawodowych charakteryzowała też największa różnica wieku w porównaniu z nupturientkami. Podobną prawidłowość zaobserwowano w Jasienicy, gdzie im wyższa była pozycja społeczna nupturientów, tym wyższy był ich wiek w momencie zawarcia małżeństwa¹⁴. Zdobycie wiedzy lub majątku zajmowało sporo czasu i stąd może wynikać fakt odkładania w czasie decyzji o zawarciu małżeństwa. Z kolei osiedlający się w budownictwie czynszowym i pracujący w fabrykach robotnicy mogli zakładać rodziny w młodszym wieku. Można nawet pokusić się o stwierdzenie, że było to dla nich korzystne, gdyż ich atrakcyjność jako partnera życiowego malała z wiekiem jeszcze szybciej niż w przypadku innych grup społeczno-zawodowych.

Późny wiek zawierania małżeństw przez właścicieli gospodarstw rolnych mógł ponadto wynikać z większego znaczenia tradycjonalizmu w społecznościach wiejskich. Mężczyźni żenili się, gdy posiadali własne gospodarstwo i byli w stanie zapewnić utrzymanie przyszłej żonie i dzieciom. Kobiety wychodziły za mąż stosunkowo wcześniej (różnica wieku wynosiła średnio 5,5 roku). Podobne wyniki uzyskano m.in. dla strefy podmiejskiej Rzeszowa¹⁵.

Średnia wieku nupturientek w USC Gumieńce wynosiła 24,9 roku. Ponad połowa kobiet zawarła związek małżeński w wieku 20–24 lat (51,5%). Niespełna 23% kobiet wychodziło za mąż w wieku 25–29 lat, a 11% jeszcze przed ukończeniem 20. roku życia. Najwcześniej wychodziły za mąż panny – średnio w wieku 23,6 lat¹⁶. Najmłodsza panna miała skończone 16 lat, a najstarsza – 46 lat. Małżonkowie panien byli od nich starsi o niespełna 3 lata (średni wiek 26,5 roku). Znacznie starsze były kobiety rozwiedzione, które zawierały powtórne małżeństwo. Miały przeciętnie 37,3 roku (tyle samo średnio mieli ich małżonkowie), jednak w całej badanej populacji było ich zaledwie 10. Najmłodsza nupturientka z tej grupy miała 27 lat, a najstarsza – 50 lat. Najwyższa średnia wieku charakteryzowała wychodzące powtórnie za mąż wdowy. Miały przeciętnie 39,3 roku (ich mężowie byli przeważnie nieznacznie młodsi – ich średnia wieku wyniosła

¹⁴ R. Gaziński i in., *Śluby* [7], s. 78. Odmiennie wyniki uzyskano natomiast dla parafii juncewskiej w latach 1801–1870. Por. Anna Czop, *Ruch naturalny ludności w parafii juncewskiej w latach 1801–1870 (na podstawie ksiąg metrykalnych)*, PDP 29, 2010, s. 106

¹⁵ Sabina Rejman, *Ludność podmiejska Rzeszowa w latach 1784–1880*, Rzeszów 2006, s. 157.

¹⁶ W porównaniu z innymi badaniami panny charakteryzowała niska średnia wieku. Młodsze były jedynie panny z parafii juncewskiej i z podopolskich wsi. Por. A. Czop, *Ruch* [14], s. 105; Waldemar Pasieka, *Śluby w parafii polskiej w latach 1801–1850*, PDP 21, 2000, s. 59.

38,8 roku). W aktach małżeństw odnotowano łącznie 100 wdów, które ponownie wyszły za mąż. Najmłodsza miała zaledwie 23 lata, a najstarsza – 65 lat.

Tabela 4. Struktura wieku nupturientek w USC Gumieńce w latach 1875–1906 (bez roku 1904) w zależności od kategorii społeczno-zawodowej (małżeństwa pierwsze i powtórne)

Zawód	Średni wiek	Do 19 lat	20–24 lat	25–29 lat	30–34 lat	35 lat i więcej	Razem
Bez zawodu	24,4	50	182	79	23	21	355
Robotnice	24,6	32	135	45	11	22	245
Służące	23,9	24	149	81	12	7	273
Wykwalifikowane	24,0	8	59	19	5	4	95
Brak informacji o zawodzie	26,3	39	168	83	31	57	378
Razem	24,3	153	693	307	82	111	1346
Zawód	Mediana	Do 19 lat	20–24 lat	25–29 lat	30–34 lat	35 lat i więcej	Razem
Bez zawodu	23	14,1	51,3	22,3	6,5	5,9	100,0
Robotnice	22	13,1	55,1	18,4	4,5	9,0	100,0
Służące	23	8,8	54,6	29,7	4,4	2,6	100,0
Wykwalifikowane	23	8,4	62,1	20,0	5,3	4,2	100,0
Brak informacji o zawodzie	24	10,3	44,4	22,0	8,2	15,1	100,0
Razem	23	11,4	51,5	22,8	6,1	8,3	100,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Urząd Stanu Cywilnego Szczecin-Gumieńce, sygn. 18–45, 76, 81, 84.

Nie stwierdzono istotnego związku pomiędzy statusem społeczno-zawodowym nupturientek a wiekiem, w którym zawierały małżeństwo. We wszystkich wyodrębnionych kategoriach społeczno-zawodowych nupturientki prezentowały podobne preferencje – ponad połowa kobiet wychodziła za mąż w wieku od 20 do 24 lat. Najniższa średnia wieku charakteryzowała robotnice (*Arbeiterin*, *Fabrikarbeiterin*) – dotyczy to jednak wyłącznie małżeństw pierwszych. Reprezentantki tej kategorii wychodziły za mąż w wieku niespełna 23 lat. Tylko co czwarta robotnica wzięła ślub dopiero po ukończeniu 25. roku życia. Sytuacja zmienia się przy uwzględnieniu małżeństw powtórnych. Wówczas średnia wieku nupturientek robotnic jest najwyższa i wynosi 24,6 roku. Wynika to ze znacznej liczby małżeństw powtórnych w tej kategorii społeczno-zawodowej. Wśród

wdów i rozwiedzionych, które ponownie wychodziły za mąż, najwięcej było nupturientek, które już nie pracowały zarobkowo. Spośród tych jednak, które wciąż jeszcze były zatrudnione, najwięcej było właśnie robotnic (23 nupturientki).

Choć w badanej zbiorowości były aż 272 służące (*Dienstmädchen*), to nie było pośród nich ani jednej rozwiedzionej ani wdowy. Jednakże, przy uwzględnieniu wyłącznie małżeństw pierwszych, to właśnie reprezentantki tej kategorii wychodziły za mąż najpóźniej. Oznacza to, że kobiety pracowały jako służba domowa przede wszystkim w młodości, a po ślubie albo zmieniały zawód, albo przestawały pracować zarobkowo. Średnia wieku nupturientek służących wyniosła 23,9 roku. Były one najliczniejsze w kategorii wiekowej powyżej 25. roku życia (36,6%), a jednocześnie tylko niespełna 9% z nich wyszło za mąż w wieku poniżej 20. roku życia.

W tabeli 4 uwzględniono również dwie pozostałe kategorie społeczno-zawodowe, czyli zawody wymagające kwalifikacji (to przede wszystkim krawcowe, szwaczki, prasowaczki i kucharki oraz kilka mniej licznych zawodów, jak pielęgniarki i przedszkolanki) oraz bez zawodu (to kobiety, które nie pracowały zawodowo, pomagały natomiast w gospodarstwie rodziców).

Najliczniejszą grupę stanowiły nupturientki, w przypadku których w aktach stanu cywilnego nie podano informacji o zawodzie. Mają one też najwyższą średnią wieku – 26,3 lata. Jest to spowodowane faktem, że grupę tę charakteryzuje najwyższy odsetek kobiet ponownie wychodzących za mąż, bowiem co piąta kobieta, przy której nie podano żadnej informacji o statusie zawodowym, była wdową lub rozwiedziona. To umacnia hipotezę, że z wiekiem, a zwłaszcza po ślubie, kobiety ograniczały swoją aktywność zawodową i na ogół przestawały pracować zarobkowo, poświęcając się pracy we własnym gospodarstwie domowym oraz wychowaniu potomstwa.

W przypadku 30% nupturientek w aktach stanu cywilnego nie podano żadnej informacji na temat zawodu lub pozycji społecznej. Dopiero od 1883 roku urzędnicy stanu cywilnego wzmiankowali na temat statusu zawodowego nupturientek, wpisując również stosowną adnotację w przypadku, gdy kobieta nie posiadała żadnego zawodu i nie wykonywała pracy zarobkowej. Także w późniejszych latach zdarzają się jednak przypadki, w których nie odnotowywano informacji na ten temat. Wobec powyższego zastosowano również pomocniczo analizę wieku nupturientek w zależności od statusu społeczno-zawodowego ich ojców. Zarówno bowiem szanse życiowe, zdobycie wykształcenia, jak i pozycja społeczna kobiet i mężczyzn w znacznym stopniu zależały od pozycji społecznej i materialnej ich rodziców. Jak się okazuje, status zawodowy ojców nupturientek miał również wpływ na wiek zawarcia przez nupturientki związku małżeńskiego.

Tym razem w analizie uwzględniono wyłącznie małżeństwa pierwsze. Najwcześniej wychodziły za mąż córki robotników (średnio 23,1 roku) oraz kobiety

z rodzin niepełnych, gdzie ojciec był nieznanym (23,2 roku). Córki robotników dominowały w pierwszej kategorii wiekowej – do 19. roku życia (14,9%). Łącznie ponad 94,4% nupturientek z tej grupy wyszło za mąż przed ukończeniem 30. roku życia. W przedziale wiekowym 20–24 lata najczęściej brały ślub nupturientki, których ojciec był nieznanym (prawie 59%). Nieco wyższą średnią wieku miały nupturientki, których ojcowie byli właścicielami kapitału (w ten sposób określani zostali właściciele nieruchomości lub niezidentyfikowanego rodzaju własności – tzw. *Eigenthümer*) bądź właścicielami gospodarstw pełnorolnych (24 lata) oraz córki rzemieślników (24,3 roku). W przypadku tej pierwszej grupy najwięcej było kobiet, które wyszły za mąż w wieku 20–24 lat (prawie 60% nupturientek).

Tabela 5. Struktura wieku nupturientek w USC Gumieńce w latach 1875–1906 (bez roku 1904) w zależności od struktury społeczno-zawodowej (tylko małżeństwa pierwsze)

Zawód	Średni wiek (tylko panny)	Do 19 lat	20–24 lat	25–29 lat	30–34 lat	35 lat i więcej	Razem
Bez zawodu	23,4	50	182	76	20	8	336
Robotnice	23,00	32	135	43	5	7	222
Służące	23,9	24	149	81	12	7	273
Wykwalifikowane	23,8	8	59	19	5	3	94
Brak informacji o zawodzie	23,9	39	165	75	18	15	312
Razem	23,6	153	690	294	60	40	1237
Zawód	Mediana (tylko panny)	Do 19 lat	20–24 lat	25–29 lat	30–34 lat	35 lat i więcej	Razem
Bez zawodu	23	14,9	54,2	22,6	6,0	2,4	100,0
Robotnice	22	14,4	60,8	19,4	2,3	3,2	100,0
Służące	23	8,8	54,6	29,7	4,4	2,6	100,0
Wykwalifikowane	23	8,5	62,8	20,2	5,3	3,2	100,0
Brak informacji o zawodzie	23	12,5	52,9	24,0	5,8	4,8	100,0
Razem	23	12,4	55,8	23,8	4,9	3,2	100,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Urząd Stanu Cywilnego Szczecin-Gumieńce, sygn. 18–45, 76, 81, 84.

Jeszcze bardziej zaawansowane wiekowo były nupturientki, których ojcowie wykonywali zawody inteligenckie i urzędnicze (średnia wieku 24,6 roku) oraz córki rolników – to znaczy właściciele małych gospodarstw rolnych, robotników rolnych i przedstawiciele innych zawodów związanych z rolnictwem (np. *Ackerbürger, Bauer, Kolonist, Büdner, Kossäth, Gärtner, Knecht, Schäfer*). W przypadku tej kategorii średnia wieku nupturientek wyniosła 25,4 roku, przy czym ponad 50% kobiet wyszło za mąż w wieku powyżej 24. roku życia. Wyższa średnia wieku (26,9 roku) charakteryzowała już tylko panny młode, których ojcowie nie posiadali żadnego zawodu ani stałego zatrudnienia. Ta kategoria była jednak najmniej liczna, znalazło się w niej bowiem zaledwie 21 nupturientek.

Podsumowując, najwcześniej wychodziły za mąż kobiety pochodzące z rodzin o niższej pozycji społecznej – średni wiek wynosił 23 lata. Wyższy prestiż zawodu ojca (np. inteligencja, urzędnicy i właściciele) sprawiał, że córki decydowały się na ślub nieco później – średnio w wieku 24 lat. Jeszcze później wychodziły za mąż córki rolników i właściciele ziemskich. Wiązało się to zapewne ze specyfiką życia na wsi i tradycyjnym podejściem do kwestii małżeństwa. Brak zawodu ojca wpływał natomiast na opóźnienie zamążpójścia. Prawdopodobnie dotyczyło to rodzin miejskich o najniższym statusie społecznym. Nupturientki mające bezrobotnych ojców musiały zapracować na swoje utrzymanie i zapewne były mniej atrakcyjnymi kandydatkami na żonę. Zgoła odmienna sytuacja dotyczyła nupturientek, które wychowywane były tylko przez matki, tzn. w aktach stanu cywilnego nie odnotowano żadnych informacji na temat ojca. Nupturientki z tej grupy stosunkowo wcześniej poszukiwały partnera życiowego i wychodziły za mąż.

Tabela 6. Struktura wieku nupturientek w USC Gumieńce w latach 1875–1906 (bez roku 1904) w zależności od kategorii społeczno-zawodowej ojca nupturientki (tylko małżeństwa pierwsze)

Zawód ojca nupturientki	Średni wiek	Do 19	20–24	25–29	30–34	35 lat i więcej	Razem
Robotnicy	23,1	96	369	143	16	20	644
Ojciec nieznan	23,2	10	46	15	5	2	78
Pozostałe	23,5	16	62	30	6	1	115
Właściciele	24,0	11	57	18	7	3	96
Rzemieślnicy	24,3	14	89	38	17	5	163
Inteligencja i urzędnicy	24,6	4	17	10	5	2	38
Rolnicy	25,4	4	27	22	5	5	63
Bez zawodu	26,9	1	7	7	4	2	21

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Urząd Stanu Cywilnego Szczecin-Gumieńce, sygn. 18–45, 76, 81, 84.

Tabela 7. Struktura wieku nupturientek w USC Gumieńce w latach 1875–1906 (bez roku 1904) w zależności od kategorii społeczno-zawodowej ojca nupturientki (tylko małżeństwa pierwsze) – procentowo

Zawód ojca nupturientki	Mediana	Do 19	20–24	25–29	30–34	35 lat i więcej	Razem
Robotnicy	22,0	14,9	57,3	22,2	2,5	3,1	100,0
Ojciec nieznan	22,0	12,8	59,0	19,2	6,4	2,6	100,0
Pozostałe	23,0	13,9	53,9	26,1	5,2	0,9	100,0
Właściciele	23,0	11,5	59,8	18,8	7,3	3,1	100,0
Rzemieślnicy	23,0	8,6	54,6	23,3	10,4	3,1	100,0
Inteligencja i urzędnicy	22,5	10,5	44,7	26,3	13,2	5,3	100,0
Rolnicy	25,0	6,4	42,9	34,9	7,9	7,9	100,0
Bez zawodu	25,0	4,8	33,3	33,3	19,1	9,5	100,0

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Urząd Stanu Cywilnego Szczecin-Gumieńce, sygn. 18–45, 76, 81, 84.

Na koniec przeanalizowano różnice wieku pomiędzy nupturientami i nupturientkami, zarówno małżeństwa pierwsze, jak i powtórne. Najczęściej zarówno mężczyzna, jak i kobieta zawierający małżeństwo mieścili się w przedziale wiekowym 20–24 lat (317 ślubów, czyli prawie jedna czwarta wszystkich związków małżeńskich). Niemal tak samo często mężczyźni w wieku 25–29 lat żenili się z kobietami w wieku 20–24 lata (306 ślubów). W przypadku 155 małżeństw zarówno wiek mężczyzny, jak i kobiety mieścił się w przedziale 25–29 lat. W 69,2% małżeństw mężczyźni byli starsi od swoich żon, w 21,1% starsze były kobiety, a w 9,8% nupturientki były w tym samym wieku. Najczęściej mężowie byli starsi o 3–5 lat (27% małżeństw).

Prawidłowością było również, że im wyższy był wiek nupturientów, tym większa była różnica wieku między nimi a ich żonami. Mężczyźni powyżej 40. roku życia żenili się w 84% przypadków z kobietami młodszymi (w 39% małżeństw kobiety były młodsze o ponad 10 lat). Najmłodszy nupturient najchętniej był w podobnym wieku jak jego żona. Średnia różnica wieku między nowożeńcami wynosiła 2,6 roku i w porównaniu z innymi badaniami dotyczącymi ziem polskich jest to różnica wieku stosunkowo niewielka. W podobnych badaniach 2–3 lata wynosiła na ogół różnica wieku pomiędzy kawalerami i pannami, natomiast w przypadku ogółu nupturientów i nupturientek średnia różnica wieku wynosiła na ogół 4–5 lat¹⁷. Na przykład w badaniach nad małżeństwami w Opolu wynosiła 4,7 roku w mieście i 5,1 roku na wsi, w Sławęcicach i w Bielawie – 4,6 roku, w Juncewie – 5,1 roku, a w Rzeszowie – 6,5 roku.

¹⁷ Por. W. Pasięka, *Śluby* [16], s. 57; H. Górecka, A. Janeczko, *Ruch* [9], s. 279; T. Krotla, *Ludność* [9], s. 417; A. Czop, *Ruch* [14], s. 105; S. Rejman, *Ludność* [15], s. 157.

Tabela 8. Wiek nupturientów i nupturientek w USC Gumieńce w latach 1875–1906 (bez roku 1904)

MK	do 19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60 i więcej
20–24	77	317	88	14	3	–	–	–	–	–
25–29	67	306	155	29	10	1	–	–	–	–
30–34	8	52	34	21	12	6	3	–	–	–
35–39	1	20	23	11	10	2	1	–	–	–
40–44	–	2	5	5	8	7	4	1	–	–
45–49	–	–	2	5	6	6	3	2	–	–
50–54	–	–	1	–	4	4	2	4	–	–
55–59	–	–	–	–	–	–	1	2	2	1
60 i więcej	–	–	1	1	–	1	1	3	–	1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Urząd Stanu Cywilnego Szczecin-Gumieńce, sygn. 18–45, 76, 81, 84.

Tabela 9. Wiek nupturientek w USC Gumieńce w latach 1875–1906 (bez roku 1904) w zależności od stanu cywilnego

Stan cywilny	Wiek	do 19	20–24	25–29	30–34	35–39	40–44	45–49	50–54	55–59	60 i więcej
Panny		153	694	296	64	28	9	2	–	–	–
Rozwiedzione		–	–	2	2	3	1	1	1	–	–
Wdowy		–	3	11	20	22	17	12	11	2	2

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Urząd Stanu Cywilnego Szczecin-Gumieńce, sygn. 18–45, 76, 81, 84.

Tabela 10. Różnica wieku między nupturientami i nupturientkami w USC Gumieńce w latach 1875–1906 (bez roku 1904) w zależności od wieku nupturientów

Wiek nupturientów	młodsza razem	Młodsza				Taki sam wiek	Starsza				starsza razem
		ponad 10	o 6–10 lat	o 3–5 lat	o 1–2 lata		o 1–2 lat	o 3–5 lat	o 6–10 lat	ponad 10	
20–24	272	–	15	128	129	75	85	45	17	5	152
25–29	438	4	120	201	113	48	33	27	17	5	82
30–34	101	23	49	17	12	5	5	11	8	6	30
35–39	54	21	25	3	5	2	3	3	4	–	10
40 i więcej	72	33	16	13	10	2	6	2	3	–	11
Razem	937	81	225	362	269	132	132	88	49	16	285

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Urząd Stanu Cywilnego Szczecin-Gumieńce, sygn. 18–45, 76, 81, 84.

Tabela 11. Różnica wieku między nupturientami i nupturientkami w USC Gumieńce w latach 1875–1906 (bez roku 1904) w zależności od stanu cywilnego nupturientek

Stan cywilny nupturientek	Młodsza					Taki sam wiek	Starsza				
	młodsza razem	ponad 10	o 6–10 lat	o 3–5 lat	o 1–2 lata		o 1–2 lat	o 3–5 lat	o 6–10 lat	ponad 10	starsza razem
Panny	889	72	207	350	260	124	121	76	29	5	232
Rozwiedzione	5	–	3	2	–	1	1	–	2	1	3
Wdowy	43	9	15	10	9	7	10	12	18	10	50
Razem	937	81	225	362	269	132	132	88	49	16	285

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Urząd Stanu Cywilnego Szczecin-Gumieńce, sygn. 18–45, 76, 81, 84.

Tabela 12. Różnica wieku między nupturientami i nupturientkami w USC Gumieńce w latach 1875–1906 (bez roku 1904) w procentach

Wiek nupturientów	Wiek nupturientek		
	młodsza	ten sam wiek	starsza
20–24	54,5	15,0	30,5
25–29	77,1	8,5	15,2
30–34	74,3	3,7	22,1
35–39	81,8	3,0	15,2
40 i więcej	84,7	2,4	12,9
Razem	69,2	9,8	21,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie: Archiwum Państwowe w Szczecinie, Urząd Stanu Cywilnego Szczecin-Gumieńce, sygn. 18–45, 76, 81, 84.

Analiza wieku nowożeńców oraz różnic wieku nupturientów i nupturientek zawierających małżeństwa w urzędzie stanu cywilnego w Gumieńcach pozwoliła w znacznym stopniu potwierdzić wnioski wysunięte w I części niniejszego artykułu, w której opisano roczne liczby małżeństw i sezonowość roczną. Można stwierdzić, że przemiany społeczno-demograficzne zachodzące w aglomeracji szczecińskiej w badanym okresie znalazły swoje odzwierciedlenie również w strukturze wieku nowożeńców. Wcześniej wykazano, że w okresie 31 lat systematycznie wzrastała liczba małżeństw zawieranych w urzędzie stanu cywilnego w Gumieńcach, przy czym tendencja ta dotyczyła przede wszystkim społeczności rozwijających się Pomorzan. Jednocześnie coraz mniejsze odchylenia notował wskaźnik miesięcznej sezonowości ślubów, a także zmniejszał się przeciętny wiek zawarcia małżeństwa w przypadku mężczyzn oraz zmniejszała się różnica wieku nowożeńców.

Analiza zawartych małżeństw pozwoliła ukazać różnicę pomiędzy ludnością zamieszkującą intensywnie rozwijające się Pomorzany – robotnicze i przemysłowe zaplecze Szczecina – a mieszkańcami pozostałych miejscowości obwodu USC Gumieńce. Tempo przemian społeczno-gospodarczych w Gumieńcach, Mierzynie i Stobnie było znacznie wolniejsze, wciąż widoczne pozostawały cechy typowe dla społeczności wiejskich. W miejscowościach tych nie odnotowano wzrostu rocznej liczby małżeństw (w Gumieńcach zanotowano nawet spadek), małżeństwa zawierano przede wszystkim w listopadzie i grudniu, mężczyźni żenili się w bardziej zaawansowanym wieku i różnica wieku nupturientów była wyraźniejsza.

Analiza małżeństw zawartych w latach 1875–1906 w urzędzie stanu cywilnego w Gumieńcach wykazała, że zamieszkali w aglomeracji szczecińskiej nowożeńcy nie różnili się w sposób znaczący od mieszkańców innych miejscowości, gdzie przeprowadzone zostały podobne badania. Pomimo różnego zakresu chronologicznego i różnic w strukturze społeczno-zawodowej ludności odnotowano przede wszystkim liczne podobieństwa między obwodem USC Gumieńce a położoną na północ od Szczecina ewangelicką parafią Jasienica. Podobnie jak w innych regionach, śluby w Gumieńcach najczęściej odbywały się jesienią (zwłaszcza w listopadzie), a najpopularniejszym dniem tygodnia, podobnie jak w Jasienicy, okazał się czwartek. Podobnie jak w innych miejscowościach mężczyźni stawali na ślubnym kobiercu najczęściej w wieku 25–29 lat, a kobiety – 20–24 lat.

Na uwagę zasługuje niewielka różnica wieku między nowożeńcami, która wynosiła około 2,5 roku i była mniejsza niż w podobnych analizach dla badanego okresu dla innych miejscowości zamieszkałych w większości przez ludność polską. Różnica wieku była najniższa w przypadku uprzemysłowionych, rozwijających się Pomorzan i w przypadku rzemieślników i robotników fizycznych, co wydaje się potwierdzać tezę o osiedlaniu się w tym rejonie przede wszystkim młodych mężczyzn poszukujących zatrudnienia w lokalnych zakładach przemysłowych.

Przedstawione wyniki badań stanowią jedynie kolejny krok w odkrywaniu demograficznej i społecznej historii aglomeracji szczecińskiej. Poszerzenie zakresu chronologicznego i źródłowego badań, a także skorzystanie z poszerzonej analizy metodą rekonstrukcji rodzin powinno w przyszłości pozwolić na potwierdzenie dotychczasowych hipotez i ukazanie nowych aspektów badanych zagadnień.

**Contracting Marriages in the Suburbs of Stettin (Szczecin)
in the Light of Documents from the Register Office of Scheune in 1875–1906.
Part 2. The Age of Bridegrooms and Brides**

Summary

The years 1875–1906 saw an intensive development of the urban complex of Szczecin; the industrial, housing and social infrastructure was rapidly growing, and there was an inflow of rural population from outside the county of Randow. The socio-economic development in the outskirts of Szczecin was accompanied by significant demographic changes. The article presents the effects of the accelerated urbanisation and industrialisation of Pomorzany (German: Pommerensdorf) – a suburban district of Szczecin – in comparison to neighbouring towns and villages, where such changes were much less rapid or did not occur at all. That is why on the basis of the documents from the Register Office a list was made; it is a list of 1,357 marriages contracted in the years 1875–1906 in the jurisdiction of the Register Office of Gumieńce (Standesamtbezirk Scheune). Thanks to the aggregative method it was possible to measure annual numbers of marriages, seasonality of marriages and an average age of newlyweds. Within the jurisdiction of the Register Office of Gumieńce, Pomorzany was the district where the growth was the fastest: in the period in question its population quadrupled and the number of dwelling houses increased twofold. An analysis of the marriages contracted in Gumieńce revealed that the inhabitants of that district were the youngest newlyweds in the jurisdiction of the Register Office of Gumieńce and the difference of age between bride and groom was the smallest (2.2 years). The inhabitants of Gumieńce, Mierzyn (Möhringen) and Stobno (Stöven) contracted marriages when they were much older, and the difference of age between bride and groom was bigger (2.8–3.8 years). Also the preferences of the newlyweds depended on their social and professional position. Craftsmen, labourers and their daughters contracted marriages at the youngest age, owners of farms and farmers' daughters – at the oldest age.

Keywords: marriages, register Office documents, newlyweds, age, Western Pomerania, Szczecin (German: Stettin), Gumieńce (German: Scheune)